

ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА

КОЗЛОВ ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ (1831-1900)

ДУХОВНА СУБСТАНЦІЯ КИЇВСЬКОГО ТА ПЕТЕРБУРЗЬКОГО СОКРАТА

Олександр Волков¹, Наталія Мозгова²

¹ Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

² Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

При вивченні філософської системи визначальне значення має пояснення того, яким чином вона впливає на існування людини та суспільства, стан справ у світі, характер конструювання реальності. Це пояснюється тим, як зазначав І. Кант з приводу чистого розуму, що «якщо він, як чистий розум, дійсно є практичний розум, то він насправді доводить свою реальність і реальність своїх понять. Тоді ні до чого всяке мудрування проти можливості для нього бути таким» [9, с. 10]. Вплив філософії проявляється в тому, чи сприяє вона досягненню злагоди, єдності та солідарності, тобто чи породжує творення, або, навпаки, ворожнечу і протистояння, відповідно, провокує руйнацію. Можна не сумніватися, що панпсихізм Олексія Олександровича Козлова

належить до тих філософських систем, які обґрунтовують необхідність творення [1; 2; 4; 5; 7; 8; 13; 15; 16; 17; 18; 19]. Саме про це мріяв великий український і російський філософ: «У цих словах я висловлюю думку, що інтенсивна культура філософії з часом призводить суспільство до єдиного світогляду або послаблює всю ворожнечу та боротьбу в суспільстві, які виникають внаслідок відмінностей в поняттях, напрямках і захопленнях» [12, с. 94]. Відомо, що філософія всеєдності В. Соловйова передбачає досягнення єдності з Богом. «Усунути боротьбу» – теза, яку обстоює С.О. Левицький у філософії солідарності [14]. Саме таке призначення філософії передбачається в сінехологічному спіритуалізмові О.М. Гілярова, який вказує на

необхідність досягнення злагодженості, що виникає внаслідок прагнення до стійкості світобудови [6]. Зрозуміло, що мова йде про філософів, в першу чергу релігійних, які розвивали традиції платонізму. В їхніх навчаннях моральний аспект є визначальним, чого не можна сказати про філософські системи, які вони критикують, в першу чергу, про матеріалізм і позитивізм.

Олексій Олександрович Козлов – прихильник філософії персоналізму (засновником цієї течії вважається Г. Тейхмюллер) [10; 11]. Він народився 13 (25) січня 1831 року в Москві. Незаконний син поміщика І. Пушкіна (далекого родича О. Пушкіна) і селянки. Дитячі роки провів у Москві в середовищі ремісників. У 1843 році вступив у Першу Московську гімназію, по закінченню якої в 1850-му став вільним слухачем математичного факультету Московського університету, але вже через рік переходить на історико-філологічне відділення. У цей час Козлов захоплюється фур'єризмом, матеріалізмом. Великий вплив на нього справили О. Хомяков, брат Аксакова, Ю. Самарін. Захищає магістерську дисертацію «Про ренту з теорії Рікардо», а з 1856 по 1861 рр. викладає російську словесність, історію та політекономію в Московській школі прикордонних топографів. Згодом виявляється, що, викладаючи, Козлов пропагував соціалістичні доктрини, тому йому довелося залишити цю роботу. З 1861 році займається приватними заняттями; активно вивчає соціалістичні ідеї. У 1861 році, після замаху на царя Олександра II, був заарештований і ув'язнений з обвинуваченням у створенні революційної організації, але йому вдалося довести свою невинність.

У цей час він був матеріалістом з позитивістською тенденцією і не виявляв ніякої цікавості до філософії. Він працював керуючим лісовим господарством у багатого фабриканта (Володимирська губернія), згодом оселився в маєтку своєї дружини (Калузька губернія) з твердим наміром присвятити своє подальше життя родині та займатися науковою й літературною діяльністю. Але в 40 років Козлов ґрунтовно захоплюється філософією. Приводом до цього послужила робота Фрауенштендта про Шопенгауера. Цей філософ, а також Е. Гартман (до речі, з останнім він особисто листувався з приводу перекладу та видання «Філософії несвідомого») справили на Козлова великий вплив, викликавши у нього захоплення філософією.

У 1875 році Козлов приїжджає до Франції з бажанням назавжди покинути Росію, але вже під час перебування в Парижі несподівано отримує повідомлення від київського професора

Котляревського, свого колишнього університетського товариша, який запропонував йому приват-доцентуру по філософії в Києві. Отже, за збігом обставин, Козлов опинився в Києві. На цей час він вже перевів праці Е. Гартмана, написав ряд статей і «Філософські етюди». Однак як професійний філософ він сформувався саме в Києві, де пройшов шлях від приват-доцента до ординарного професора університету (1876-1886 рр.). У 1884 році Козлов захищає докторську дисертацію «Генезис теорії простору і часу у Канта», стає ординарним професором університету й одночасно читає курс лекцій з філософії на Вищих жіночих курсах.

Він засновує в Києві перший в Російській імперії філософський журнал «Філософський трьохмісячник», в якому друкувалися статті з проблем метафізики, теорії пізнання, історико-філософські екскурси, рецензії, огляди, тобто відповідав усім канонам спеціалізованої періодики, хоча більшість статей була написана самим Козловим. Журнал виходив протягом двох років, всього вийшло 4 номери. Через хворобу філософ змушений був залишити видання журналу, переїхав до Москви, де брав активну участь у створенні іншого журналу – «Питання філософії та психології». З 1888 року видає філософсько-літературний збірник «Своє слово». Були видані 5 номерів збірника: три в Києві (1888, 1889, 1890) і два в Петербурзі (1892, 1898). У цьому збірнику була надрукована головна філософська робота Козлова – «Бесіди з Петербурзьким Сократом». Основний зміст цієї роботи становила критика матеріалізму та позитивізму, а також затвердження принципів панпсихізму. У 1891 році Козлов переїхав до Петербурга, де спілкувався з Н. Гротом, В. Соловйовим, Е. Бобровим, Н. Лоським. Помер Козлов в Петербурзі 27 лютого (12 березня) 1901 року.

За характером світогляду, особливостями бачення головних проблем метафізики, Козлова цілком природно розглядати як представника Київської школи філософії, в яку входили О. Новицький, С. Гогоцький, П. Юркевич. Він доклав чимало зусиль, щоб подолати розумову та моральну анархію тодішнього суспільства, відродити інтерес до філософії після тривалого занепаду, якого вона зазнала в результаті засилля матеріалізму й позитивізму. У цьому плані цікава полеміка О. Козлова з М. Гротом з приводу визначення предмета філософії. М. Грот дотримувався думки, що проблематика філософії вичерпується суто психологічними питаннями, присвятивши їм обидві свої дисертації. На його думку, наука, яка ставить собі за мету синтез досягнень всіх галузей знання для побудови єдиної картини світу, неможлива. На противагу

М. Гроту, Козлов вважав, що філософське пізнання, за своєю суттю і цілями, принципово відрізняється від конкретно-наукового знання [8].

Філософські погляди Козлова виникли під впливом поглядів Лейбніца, Лотца, а також професора Дерптського університету Г. Тейхмюллера, спадщину якого він пропагував. Так нерідко називають і філософську систему Козлова, хоча сам філософ називав свої погляди «панпсихізмом», тобто визнавав духовну субстанцію як єдине суще в собі буття. Перебуваючи під їхнім впливом, Козлов представляв дійсний світ як систему взаємодії різного роду духовних субстанцій, а видимий матеріальний світ – як світ ілюзорний, який не має реальної дійсності. Таким чином, матеріальні предмети, а також простір, час і рух є, згідно з Козловим, тільки знаком або символом різноякісних духовних субстанцій та їхньої діяльності.

Відповідно до поглядів Козлова, одні духовні субстанції регресують, інші – прогресують, в результаті чого здійснюється їхнє перетворення. Духовні субстанції становлять єдину світову систему, а єдність світу бере свій початок у «самій субстанції», яка пронизує собою весь світ, – це Бог. Бог, на думку Козлова, це істота, яку людина безпосередньо усвідомлює так само, як і вона своє власне «Я». Але, спираючись на таке усвідомлення Бога, дуже важко досягти правильного його пізнання, адже воно висловлюється в понятійній формі. Йдучи цим шляхом, людство здійснило багато помилок. Козлов негативно ставився до реалізму в мистецтві, вважав головним завданням художника створення особливого роду естетичної дійсності.

У другій половині свого життя філософ стає відкритим ворогом революційного руху й лібералізму, дає негативні оцінки простому народу, вважаючи, що той не в змозі ні завоювати свободи, ні користуватися нею. Козлов не був християнином, але визнавав, що його теорія панпсихізму близька до вчення Ісуса Христа, і, дійсно, деякі елементи його філософської системи дали поштовх для розвитку релігійної філософії в Росії, вплинули на погляди С. Булгакова, М. Бердяєва, М. Лоського (він був учнем О. Козлова), С. Алексєєва (Аскольдова) [1].

Узагальнюючи різні течії суспільного життя, Козлов висміював сентиментальне ставлення народників до селян.

Загалом положення, які відстоює Козлов, мають важливе значення. Його світогляд, як відбиток двох епох, увібрав в себе всю суперечливість духовної ситуації тієї епохи. Тому філософське вчення Козлова по-різному оцінювалось його сучасниками. З одного боку, його погляди мали значний вплив на таких видатних мислителів, як С. Аскольдов, Л. Лопатин, М. Бердяєв, М. Лоський. До речі, Бердяєв вважає Козлова одним із найвидатніших і найоригінальніших представників університетської філософії кінця ХІХ - початку ХХ століття. З іншого боку, інші схилилися до повного заперечення будь-якої цінності його ідей, вважаючи, що цей філософ «спіритуалістичного напрямку» привертав до себе увагу повною невідповідністю своїх думок загальному стану філософської думки того періоду, тобто «писав дуже багато, але нічого, що було б варто пам'яті, після себе не залишив». Аскольдов вважав, що це суперечливе ставлення до творчої спадщини Козлова обумовлено тим, що його філософія була несвоєчасною. Так це чи ні, вирішувати майбутньому поколінню.

«Своє слово» – це твір, в якому О. Козлов відстоює свою філософську позицію, тому знайомство з ним в повній мірі дає уявлення про його систему – своєрідний варіант неолейбніціанства. Щоб показати зв'язок з філософською традицією, автор використовує форму діалогу, яка була характерною для античності. Це побічно вказує, що вона бере свої витoki в філософії античності, положення якої дивним чином поєднуються з найважливішими постулатами філософії життя. Нагадаємо, що головні представники філософії життя, а саме А. Бергсон і А. Шопенгауер, вважали, що матерія – це результат діяльності свідомості. Наприклад, А. Бергсон писав: «Свідомість і матерія, душа і тіло в сприйнятті, таким чином, стикаються» [3, с. 299]. Розвиваючи таке розуміння свідомості, О. Козлов вважає саме духовну субстанцію здатною до породження сущого.

Список использованных источников

1. Аскольдов С.А. Алексей Александрович Козлов. Сост. и предисл. Н. П. Ильин (Мальчевский). СПб. : РХГИ, 1997. – 272 с.
2. Аскольдов С.А. Гносеология: Статьи. М. : Издательство Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2012. – 200 с.
3. Бергсон А. Собрание сочинений в 4 т. Т.1. Опыт о непосредственных данных сознания. Материя и память. М. : Московский клуб, 1992. – 336 с.
4. Бобров Е.А. Жизнь и труды А.А. Козлова // Философия в России. Материалы, исследования, заметки. Казань, 1899. Вып. I. – С. 1–24.
5. Бобров Е.А. О сочинениях А.А. Козлова // Философия в России. Материалы, исследования, заметки. Казань, 1899. Вып. II. – С. 88–105.
6. Гиляров А.Н. Сочинения в 4т. Т.1(1). 2016. Мелитополь : МДПУ; Киев: НПУ. – 352 с.
7. Годин А.Е. Развитие идей Московской философско-математической школы. 2-е изд. М. : Красный свет, 2016. – 379 с.
8. Грот Н.Я. Философские этюды (Сочинение А.А. Козлова) // Н.Я. Грот Философия и ее общие задачи. СПб. : Типография А.С. Суворина, 1904. – С. 1–27.
9. Кант И. Критика практического разума [перевод с немецкого]. М. : Эксмо, 2015. – С. 10.
10. Козлов А.А. Густав Тейхмюллер. Ч. 1. // Вопросы философии и психологии. – М., 1894. – Кн. 24. – С. 523–536.
11. Козлов А.А. Густав Тейхмюллер. Ч. <http://journals.rhga.ru/upload/iblock/563/24-6.pdf> // Вопросы философии и психологии. – М., 1894. – Кн. 25. – С. 661–681.
12. Козлов А.А. Свое слово. – №2. – Киев: Типография Университета Св. Владимира, 1889. – 160 с.
13. Левицкий С.А. Трагедия свободы: избранные произведения. М. : Астрель, 2008. – С. 145–149.
14. Левицкий С.А. Трагедия свободы: избранные произведения. М. : Астрель, 2008. – С. 145–149.
15. Лесевич В.В. О чём поёт кукушка? // Собрание сочинений в 4 т. Т.2. М. : Книгоиздательство писателей, 1915. – С. 567–576.
16. Лосский А.А. Козлов и его панпсихизм // Вопросы психологии и философии. М., 1901. Кн.58. – С. 183–206.
17. Никольский А.А. Алексей Александрович Козлов и его философские воззрения // Вера и разум. Киев, 1901. № 8. – С. 311–333.
18. Просолов М.А. Бытие и мир: онтология метафизического персонализма А.А. Козлова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. 2009. № 8 (63). – С. 12–23.
19. Русаков В.М. «Свое слово» А.А. Козлова // Дискурс «ПИ». 2013. Т. 10. № 1–2. – С. 195–197.
20. Соловьев В. Оправдание добра. М. : Институт русской цивилизации, 2012. – 656 с.

Відомості про автора:**References**

1. Askol'dov S.A. Aleksej Aleksandrovič Kozlov. Sost. i predisl. N. P. Il'in (Mal'čevskij). SPb. : RHGI, 1997. – 272 s.
2. Askol'dov S.A. Gnoseologija: Stat'i. M. : Izdatel'stvo Moskovskoj Patriarii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi, 2012. – 200 s.
3. Bergson A. Sbranie sočinenij v 4 t. T.1. Opyt o neposredstvennyh dannyh soznaniâ. Materiâ i pamât'. M. : Moskovskij klub, 1992. – 336 s.
4. Bobrov E.A. Žizn' i trudy A.A. Kozlova // Filosofija v Rossii. Materialy, issledovaniâ, zametki. Kazan', 1899. Vyp. I. – S. 1–24.
5. Bobrov E.A. O sočineniâh A.A. Kozlova // Filosofija v Rossii. Materialy, issledovaniâ, zametki. Kazan', 1899. Vyp. II. – S. 88–105.
6. Gilârov A.N. Sočineniâ v 4t. T.1(1). 2016. Melitopol' : MDPU; Kiev: NPU. – 352 s.
7. Godin A.E. Razvitie idej Moskovskoj filosofsko-matematičeskoj školy. 2-e izd. M. : Krasnyj svet, 2016. – 379 s.
8. Grot N.Â. Filosofskie ètûdy (Sočinenie A.A. Kozlova) // N.Â. Grot Filosofija i ee obšie zadači. SPb. : Tipografiâ A.S. Suvorina, 1904. – S. 1–27.
9. Kant I. Kritika praktičeskogo razuma [perevod s nemeckogo]. M. : Èksmo, 2015. – С. 10.
10. Kozlov A.A. Gustav Tejhmûller. Č. 1. // Voprosy filosofii i psihologii. – M., 1894. – Kn. 24. – S. 523–536.
11. Kozlov A.A. Gustav Tejhmûller. Č. II // Voprosy filosofii i psihologii. – M., 1894. – Kn. 25. – S. 661–681.
12. Kozlov A.A. Svoe slovo. – #2. – Kiev: Tipografiâ Universiteta Sv. Vladimira, 1889. – 160 c.
13. Levickij S.A. Tragediâ svobody: izbrannye proizvedeniâ. M. : Astrel', 2008. – S. 145–149.
14. Levickij S.A. Tragediâ svobody: izbrannye proizvedeniâ. M. : Astrel', 2008. – S. 145–149.
15. Lesevič V.V. O čëm poët kukuška? // Sbranie sočinenij v 4 t. T.2. M. : Knigoizdatel'stvo pisatelej, 1915. – S. 567–576.
16. Losskij A.A. Kozlov i ego panpsihizm // Voprosy psihologii i filosofii. M., 1901. Kn.58. – S. 183–206.
17. Nikol'skij A.A. Aleksej Aleksandrovič Kozlov i ego filosofskie vozzreniâ // Vera i razum. Kiev, 1901. # 8. – S. 311–333.
18. Prosolov M.A. Bytie i mir: ontologija metafizičeskogo personalizma A.A. Kozlova // Naučnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria: Filosofija. Sociologija. Pravo. 2009. # 8 (63). – S. 12–23.
19. Rusakov V.M. «Svoe slovo» A.A. Kozlova // Diskurs «PI». 2013. T. 10. # 1–2. – S. 195–197.
20. Solov'ev V. Opravdanie dobra. M. : Institut russkoj civilizacii, 2012. – 656 s.

Information about the author:

Волков Олександр Григорович

alex.seng333@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл.
72319, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7773-2523>

Мозгова Наталія Григорівна

k_philosofia@ukr.net

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, м.Київ,
01601, Україна

Volkov Aleksandr Grigorievich,

alex.seng333@gmail.com

Bogdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University,
20, Hetmanska Street, Melitopol, Zaporizhya region,
72312, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7773-2523>

Mozgova Natalia Grigorievna

k_philosofia@ukr.net

National Pedagogical Dragomanov University
9, Pyrogova St., Kyiv,
01601 Ukraine